

«Herrens tjenerinne»

En gjennomgang av nyere norsk forskning på kvinner og ytremisjon

IDA MARIE HØEG

Innledning

Det 19. århundre blir kalt misjonsårhundret i de protestantiske kirkenene. For Norges del ble misjonsbevegelsen fra begynnelsen av en kvinnebevegelse, og kvinner i alle samfunnslag ble grepet av misjonstanken. Det var en personlig misjonsimpuls som fikk dem til å engasjere seg. Noe av det mest karakteristiske ved dette folkelige lokale arbeidet var at kvinner helt fra første halvdel av 1800-tallet tok selvstendige initiativ og opprettet og drev egne misjonsforeninger. Kvinneforeningene utgjorde raskt den økonomiske ryggraden i misjonsorganisasjonene. Den personlige inderligheten og begeistringen for sjelenes frelse førte også til at kvinner reiste ut, både som selvstendig utsendte og som misjonærkoner. Stephen Neill betegner kvinnenes deltagelse i misjonsarbeidet i det 19. århundre som en revolusjonær forandring som ofte blir oversett (1972).

Hvilken plass og rolle har disse kvinnene fått i misjonsforskningen? Har kvinnenes virksomhet, erfaringer og teologiske refleksjoner fra misjonsarbeidet vært gjenstand for vitenskapelig arbeid? I Norge har kvinner og misjon inntil nylig vært et nokså uberørt forskningsområde. Ser vi bort i fra enkelte studentoppgaver, har det vært liten interesse for dette forskningsfeltet. Derimot har det vært skrevet mye om misjonsselskapene og de norske misjonsfeltene, om de mannlige misjonsprestene og misjonens ledelse.

Et blikk på norsk kirke- og misjonshistorie avslører raskt store hull og manglende fokus på dem som har vært motoren i arbeidet, men ikke frontfigurene. Generelt sett er norsk kirke- og misjonshistorie skrevet ovenfra, og i dette perspektivet sier det seg selv at kvinnene får en beskjeden plass i beretningen. At de som skriver er menn, og at bidragene fra kvinner er svært få, gjør ikke saken bedre. Retter vi blikket bort fra misjonshistorien og ser på misjonskvinnenes religiøse tekster, finner vi at forskningsinteressen for dette området har vært laber. Verken systematisk teologi, idéhistorisk eller litteraturvitenskapelig analyse, har gjort noe på misjonskvinnenes teologiske betraktninger. Derimot har samfunnsvitenskapen i den senere tid fattet interesse for kvinners misjonsengasjement, som dette nummeret av Norsk tidsskrift for misjon er et eksempel på. Kvinnelige forskere har ved hjelp av sosiologisk og antropologisk teori fokusert på kvinner og misjon fra ulike synsvinkler.

I det følgende skal jeg gi en oversikt over hva som har blitt gjort av forskning i Norge, hovedsakelig på 1980- og 90-tallet, på området kvinner og ytremisjon, og peke på hvilke problemstillinger og diskusjonstemaer som reises. Felles for arbeidene er at de har et kvinneperspektiv. Med det mener jeg at teorier, metoder og felt omfatter eller beskriver kvinnens virkelighet. Under gjennomgangen av forskningsarbeidene vil jeg også trekke fram noen interessante problemstillinger som det kan være aktuelt å se nærmere på i framtiden.

Rammene for dette prosjektet gir ikke rom for en utførlig redegjørelse og diskusjon av det foreliggende arbeidet. Allikevel har jeg valgt å gi en orientering om forskningens innhold. Stort sett har jeg gitt plass til en kort presentasjon av arbeidenes problemstilling, siktemål og hovedresultater. Når det gjelder Kristin Fjelde Tjelle, Line Nyhagen Predelli og Lisbeth Mikaelsson sin forskning, har jeg presentert deres bidrag i korthet, i og med at de er representert med artikler i dette nummeret.

Studentoppgavene

Flere kvinnelige studenter ved universitetene og de teologiske høyskolene har fattet interesse for kvinners forhold til misjon. Spesielt stor har interessen vært for kvinnen i misjonshistorien. At dette temaområdet har fått oppmerksomhet må forstås som en direkte følge av kvinnenes beskjedne plass i misjonshistorien. Spørsmål som hvem var den første kvinnelige misjonæren i Norge, hvilken sosial og faglig bakgrunn hadde de første kvinnelige utsendte, hvordan var forholdet mellom de kvinnelige og mannlige misjonærene og hvilken status hadde de i forhold til sine mannlige kolleger, finner vi ikke svar på i den offisielle historiske framstillingen av det religiøse livet i Norge. Generelt kan vi si at

felles for studentoppgavene er ønsket om å trekke fram sosiale, kulturelle og åndelige sider ved kvinnenes misjonsengasjement som ikke er fokusert i den offisielle historieskrivingen.

Studentoppgavene representerer ny kunnskap som ikke bare har som viktig funksjon å komplettere historieskrivingen, men også å endre fokuset på historien. Oppgavene viser at misjonen har vært viktig for kvinnenes emansipasjon. Ved å fokusere på misjonen som en arena hvor kvinnen har sprenget gitte grenser for utfoldelse, har studentene gitt misjonshistorien nye interessante perspektiver. På denne måten har de kvinnelige studentene prøvd å endre normene for historieskrivingen.

Flere av studentene har innledningsvis redegjort for egen tilknytning til misjonen. Noen av dem er med i en misjonsorganisasjon. Noen har planer om å reise ut som misjonærer. Felles for studentene er at de er opptatt av sider ved misjonen som kan karakteriseres som moderne tankegods. Dette er verdier som det er allmenn oppslutning om i samfunnet i dag, men som fortsatt er et konfliktområde i deler av misjonsmiljøet. Studentene har en felles interesse for det første århundret med ytre misjon i Norge. Ved å se på misjonsengasjementet på slutten av 1800-tallet, viser de at misjonen på enkelte områder har vært banebrytende i forhold til likestilling og kvinnefrigjøring, og vært med på å fremme disse verdiene i sin samtid.

Selv om flere av studentarbeidene er fagkritiske bidrag til den eksisterende misjonshistorien, har de et positivt fortegn. De vil løfte fram nye sider ved misjonen, områder som de anser som verdifulle og som appellerer til moderne mennesker. Sånn sett tegner de et nytt bilde av misjonen, ikke som en motkulturbevegelse, men som formidler av modernitet. Likestilling og kvinnefrigjøring er verdier som misjonen har vært med på å hjelpe fram, men som ikke er framtreddende i den offisielle historien eller når det forskes på misjon. Dette er sider som ikke assosieres med misjonen, og som mange innenfor misjonsmiljøet selv knytter til verdslige organisasjoner og et sekulært livssyn. Ut fra denne måten å framstille historien på blir ikke skillelinjene mellom det konservativt lavkirkelige og de liberale miljøene i kirken lenger så skarpe som vi har vært vant til å oppfatte dem.

Misjonskvinneforeningsbevegelsen

Studenter innenfor høyere utdanning og doktorgradsstudiet har vært opptatt av å lete fram skjulte sider ved misjonskvinneforeningsbevegelsen, først og fremst ut fra en historisk synsvinkel. Selv om det stort sett har vært kvinnelige studenter som har jobbet med ukjente eller uberørte sider ved denne bevegelsen, har gjennomgangen vist at

også et par menn har fattet interesse for kvinneforeningene.

Temaet har vært modernitetens gjennombrudd i Norge og kvinnes møte med offentligheten. Hovedfokuset har vært betydningen av de sosiale sidene ved kvinners misjonsengasjement og de konsekvensene det har hatt for deres stilling i samfunnet. Flere av oppgavene har som problemstilling om misjonen har stimulert til kvinnefrigjøring. Kvinneforeningsbevegelsen som et moderne fenomen reiser spørsmålet om kvinnes selvbylde og nye former for kvinnelighet. Felles for de historiske forskningsprosjektene er at de studerer den eldste misjonsorganisasjonen i Norge, Det Norske Misjonsselskap (heretter: NMS). De av prosjektene som tar for seg vår tid, arbeider med misjonskvinneforeningene som helhet.

Den første oppgaven om kvinner i misjonshistorien ble skrevet av Hilde Margrethe Voll i 1977. Det er en spesialoppgave i teologi fra Universitetet i Oslo med tittelen *Fra oppdragelse til forkynnelse. Kvinner i Det Norske Misjonsselskap i Norge og på Madagaskar 1870-1920. Praksis og debatt*. Interessen for misjonskvinneforeningene var liten på 1980-tallet, men i det siste tiåret har flere fattet interesse for temaet. Fra 1990 er det skrevet to oppgaver: Kristin Fjelde Tjelle *Kvinder hjælper kvinder. Misjonskvinneforeningsbevegelsen i Norge 1860-1910* og Lena Lajord Mydland *Med kall til å tjene. Om kvinners misjonsengasjement og -motivasjon i NMS' hjemmearbeid, hovedsakelig belyst ut fra studier av Missionslæsning for Kvindeforeninger 1884-1904*. Det siste skuddet på stammen av hovedoppgaver er Kristin Norseth sin fra 1997 «*Å sette seg imod vilde være som at stoppe Elven*», om debatten rundt kvinners valgbarhet og stemmerett ved Det Norske Misjonsselskaps generalforsamling i 1904.

Den første doktorgraden om norske kvinners misjonsinnsats, har kommet fra USA. Line Nyhagen Predelli fikk i 1998 Ph.D.-graden i sosiologi ved University of Southern California om kvinnene i NMS i Norge og på Madagaskar, om forholdet mellom patriarkat og misjonsfeminisme. Hun er i dag forsker ved Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR). Den andre doktorgraden på området skal Kristin Norseth skrive ved Menighetsfakultetet. I 1998 fikk hun doktorgrads stipend fra Norges Forskningsråd. Hun skal arbeide med et kirkehistorisk prosjekt: Kvinnene i de kristelige organisasjonene og prosessen fram mot formelle rettigheter 1889-1912.

Studentoppgavene og Ph.D.-avhandlingen står i nær forbindelse til hverandre. Fordi de både benyttes av hverandre og til dels bygger på hverandre, skal jeg behandle arbeidene i kronologisk rekkefølge.

Hilde Margrethe Voll har analysert kvinners misjonsarbeid sett i forhold til den samfunnsmessige utviklingen av kvinners rettigheter ved

århundreskiftet. Oppgaven har et todelt siktemål, å belyse kvinners deltakelse i misjonens hjemmearbeid og kvinnen som misjonær på Madagaskar. I analysen av kvinners misjonsarbeid hevder hun at kvinneforeningene virket frigjørende på kvinnene. Hun karakteriserer kvinnenes utvikling som en bevegelse fra stillhet til tale. Hun skriver:

«Fra å kreve at kvinnene skulle la seg lede av menn, ventet man etter hvert at de selv skulle engasjere seg, ha meninger, lede møtene, holde andakter. Allerede før den vanlige holdningen til kvinners plass hadde forandret seg, hadde kvinnene selv medvirket til denne utviklingen (s. 21).»

Hun hevder at kvinnene i NMS etterhvert ikke bare var ønsket, men nødvendige. Volls analyser av de kvinnelige misjonærenes innsats på Madagaskar kommer jeg inn på senere i artikkelen.

Voll har ikke skrevet noen vitenskapelige artikler på bakgrunn av oppgaven sin, men har vært medforfatter til boka: *Skjulte lys: Misjon og kvinner* (1985) og *Kvinner tar ansvar. Kvinner og misjon* (1987).

Kristin Fjelde Tjelle har i sin hovedoppgave i historie fra Universitetet i Oslo gitt et interessant bidrag til norsk misjonshistorie, samt til norsk organisasjons- og kvinnehistorie. Både i forhold til omfang, tematikk og dybde står denne oppgaven i en særstilling. Fordi Fjelde Tjelle på annen plass i dette nummeret skriver på bakgrunn av funnene fra sin hovedoppgave, vil jeg bare kort kommentere noen sider ved hennes arbeid.

I motsetning til Lajord Mydland og Norseth (se nedenfor) har Tjelle valgt en lokallhistorisk innfallsvinkel i kombinasjon med et ovenfraperspektiv på arbeidet. Hun har studert hvordan misjonskvinneforeningene fungerte på lokalplan ved å se på én by- og én bygdeforening. Hun har sett på hva slags virksomhet de drev i årene 1860-1910, hva de bidro med økonomisk til NMS og rekrutteringsgrunnlaget. Med et ovenfraperspektiv mener hun foreningene som en kvinnebevegelse. Her har hun valgt å se på bevegelsens særpreg, relasjonene til NMS og den parallelle kvinnesaksbevegelsen i Norge.

Fjelde Tjelle diskuterer hvordan misjonskvinnene forholdt seg til misjonsarbeidet som kvinnesak, og misjonsbevegelsen som kvinnefrigjørende. Hun mener at begrepet kvinnesak var fremmed for misjonskvinnene og at deres arbeid manglet uttalte perspektiver som likestilling mellom mann og kvinne eller kvinners rettigheter. Likevel hevder hun at misjonskvinneforeningsbevegelsen virket frigjørende hvis vi med kvinnefrigjøring mener frigjøring fra de moralske og tradisjonelle begrensninger kvinnene var bundet av og uavhengighet til å praktisere

aktiviteter og annen virksomhet utenfor hjemmet.

Fjelde Tjelle har også funnet frigjørende aspekter ved kvinnes religiøse fordypning. På en nyansert måte berører hun kvinnes åndelige utbytte av misjonsarbeidet. Kvinnelige misjonærer og foreningsdeltageres religiøse fordypning hadde vært interessant å gå videre på. Gjennom en analyse av deres teologiske produksjon som sanger, salmer og andakter kunne vi fått et innblikk i misjonskvinnenes religiøse betraktninger, sett i lys av tidens sosiale og religiøse strømninger. Dette er til nå en ukjent side ved norsk kulturhistorie. Selv om de kvinnelige forkynnerne ikke var en del av det mektige markedet av oppbyggelige bøker i siste halvdel av forrige århundre, har de fra første stund drevet en utstrakt forkynnervirksomhet i kvinneforeningene, på misjonens skoler og sykehus eller i andre forsamlinger. Kristin Fjelde Tjelles hovedoppgave i historie har fått god mottagelse i Det Norske Misjonsselskap. Flere ganger er den referert til i NMSs historieverk *I tro og tjeneste*. Foruten Norseth har også Predelli hatt nytte av den i sitt arbeide.

Lena Lajord Mydlands oppgave tar for seg kvinners misjonsengasjement og -motivasjon. Med utgangspunkt i *Missionslæsning for Kvindeforeninger* beskriver hun kvinnes muligheter og begrensninger i sitt hjemmearbeid fra 1884-1904. Hun beskriver deres selvbylde og utfoldelse i misjonsmiljøet og konkluderer med at kvinneforeningene hevet kvinnes selvbevissthet og selvfølelse. Foreningene styrket den enkeltes kristenliv og hjalp henne til ikke å forsømme sin kristenplikt, men arbeide for hedningenes frelse. Som Voll, Fjelde Tjelle og Norseth har Lajord Mydland studert kvinneforeningene i lys av kvinnes generelle stilling i samfunnet og hennes plass i kirkelivet. Hun mener at kvinneforeningslivet virket realiserende på kvinnene. Hun hevder at misjonskvinnene ikke sprenget kjønnsrollemønsteret, men at de tilpasset seg ytterkanten av det som kunne godtas fra samfunn og kirke.

I likhet med flere av studentoppgavene om kvinner og misjon har oppgaven til Lajord Mydland få eller ingen referanser til internasjonal misjonsforskning på området eller til aktuelle diskusjoner i kvinneforskningen.

Både Voll, Lajord Mydland og Fjelde Tjelle har diskutert tilblivelses-tidspunktet for misjonskvinneforeningene i sine oppgaver. Trygve Omland har gått grundig til verks for å finne ut når den første misjonskvinneforening ble stiftet. I en artikkel i tidsskriftet *Fast grunn* fra 1991, trekker han fram kilder som kan brukes som belegg for at 1840 og 1844 kan være året som spiren til 150 års misjonskvinneforeningsarbeid vokste fram. Han ser jubileet til den såkalte første kvinneforeningen i Lyngdal som en utfordring til fornyet forskning omkring

tilblivelsesåret og ønsker at hans artikkel skal skape mer vind i seilene for forskning rundt misjonskvinneforeningene.

Kristin Norseths hovedoppgave i kristendomskunnskap fokuserer på Det Norske Misjonsselskaps generalforsamling i 1904 og debatten rundt vedtaket om kvinners valgbarhet og stemmerett. Hun spør hvilken rolle kvinnene spilte for stemmerettsvedtakene. Ved å se på kvinnenes innflytelse gjennom interaksjonen mellom kvinner og menn, stikker hun hull på myten om den passive og underdanige kristne kvinnen. Hun mener at kvinnene fremmet sine syn for generalforsamlingen via uformelle kanaler, og at Bolette Gjør og kretsen omkring henne i Kristiania spilte en aktiv rolle. Hovedforklaringen på hvorfor NMS fikk en såpass demokratisk utforming med stemmerett for kvinner, finner hun imidlertid i de politiske forandringene i samfunnet. Norseth hevder at økonomiske og strategiske hensyn ikke er den viktigste forklaringen på vedtakene, men ønsket om å gi kvinnene innflytelse. Hun finner at kvinnenes selvbylde var i ferd med å forandre seg, og at de ønsket selvstendighet og myndighet til å fatte egne beslutninger. I et større perspektiv mener hun at NMS' s kvinnehistorie avspeiler de allmenne forandringene i storsamfunnet og de grunnleggende samfunnsmessige endringer i forholdet mellom mann og kvinne. Hun peker på en interessant utvikling hvor NMS har forandret seg fra å hevde kjønnssegregering til å nedtone kjønnsforskjellene med vedtaket om å ansette kvinnelige prester i 1989. Ordinasjonen av kvinnelige prester ser hun på som et resultat og en logisk konsekvens av generalforsamlingen i 1904.

Line Nyhagen Predelli har i artikkelen *Emansipasjon og kvinner hjemme og ute* fra 1998 diskutert båndene mellom misjonssak og kvinnesak. Hennes arbeid skiller seg ut fra de andre ved sin teoretiske forankring og diskusjon. Artikkelen gir dessuten en presentasjon av internasjonal relevant kvinneforskning på området. Denne forskningslitteraturen har ikke vært behandlet i arbeidene til de andre i Norge som har jobbet med misjonskvinneforeningene.

Nyhagen Predelli introduserer begrepet misjonsfeminisme i et forsøk på å beskrive misjonskvinnenes kvinnesaksideologi. Hun argumenterer for at begrepet kan være nyttig i analyser av hvordan misjonsbevegelsen indirekte og direkte bidrar til å endre kvinners stilling. Begrepet har hun utviklet i dialog med utenlandske forskere som jobber med en tilsvarende problemstilling i forhold til andre nasjonale misjonsbevegelser. Målet med denne artikkelen er for Nyhagen Predelli å nyansere bildet av konservative misjonskvinner. Det gjør hun ved å se på kvinner i NMS sin direkte forbindelse med den borgerlige kvinnebevegelsen. Hendelsen som diskuteres, er misjonskvinnenes initia-

tiv for å bli medlem av Norske kvinners nasjonalråd i de første decenni-er av dette århundre.

Fra lokalhistorisk hold har det vært stor interesse for kvinneforeningene. Bygdebøker og lokalhistoriske skrifter har enten med utgangspunkt i en foregangskvinne for misjonssaken eller en kvinneforenings jubileum, skrevet om kvinners innsats i bygda for ytre- og indremisjonen. Artiklene har stort sett blitt til på grunnlag av regnskapsbøker, medlemslister, møtebøker og fortellinger fra slekt og venner av misjonskvinnene. Denne litteraturens styrke er at den forteller om kontinuiteten i misjonsarbeidet, om toppene og bunnene i misjonsinteressen. Mye av litteraturen er fokusert på enkeltpersoners banebrytende innsats og vil også kunne gi noe kunnskap om bygdefolkets reaksjoner på det som ble ansett som oppsiktsvekkende atferd i den kulturelle settingen de opererte innenfor. Bygdebøkene kan også gi stoff til hvordan kvinneforeningene har forholdt seg til vekkelser og religiøse skiftninger. Referansene til denne litteraturen er fra 1989 samlet i den fellesnordiske misjonsbibliografien *Missio Nordicas* årlige utgivelser.

To sosiologer har vært opptatt av misjonskvinneforeningsbevegelsen i nyere tid, Ellen S. Aadland Vollebæk og Erik Fossåskaret. Aadland Vollebæk har i tidsskriftet *Kontrast* skrevet om kvinneforeningene som misjonens grunnplan. Hun har sett på deres størrelse, hvem som er med, deres økonomiske betydning for misjonsorganisasjonen, sosiale funksjoner og hvordan kvinnene plasserer seg i organisasjonshierarkiet. Artikkelen er basert på hennes hovedoppgave i sosiologi fra 1979.

Sosiologen Erik Fossåskaret er en av de to mennene som har vært opptatt av misjonskvinneforeningene. Han har skrevet i Ryfylkemuseets meldingsblad *Folk i Ryfylke* fra 1994 om kvinneforeningene i flere Ryfylkebygder. Beskrivelsene er basert på intervjuer med 10-12 kvinner i alderen 25-40 år. Artikkelen tar sikte på å illustrere og peke på likheter og forskjeller mellom gamle og nye samværsformer blant kvinner i et bygdesamfunn. Han gir en kulturhistorisk analyse av kvinnelige samværsformer som normprodusenter. Rammen rundt artikkelen er en tirsdag hvor to generasjoner kvinner skal på hver sine kvinnemøter. Den unge bondekona skal i klubb i sin venninneforening, den eldre bondekona på misjonsmøte i kvinneforeningen. Fossåskaret hevder at ungeneklubben har noen av sine røtter i misjonsrelaterte kvinneforeninger, men at den har vokst fram i et ledig rom etter misjonsforeningen. I dag har vi å gjøre med to kvinnebevegelser, som er uavhengige av hverandre, uten samarbeid, men også uten uttalt konflikt.

Kvinnefrigjørende arbeid på misjonsmarken

I norsk misjonslitteratur er det tradisjon for for å beskrive de innfødte kvinnene som undertrykte. *Missionslæsningsfor Kvindeforeninger* hadde

allerede fra begynnelsen av artikler som omhandlet afrikanske og indiske kvinners undertrykte stilling (Lajord Mydland 1990). Budskapet har vært at kvinnen gjennom omvendelse til kristendommen får menneskeverd og heves åndelig og sosialt. En viktig del av misjonens arbeid har vært å gi jenter kunnskap og styrke deres stilling gjennom skoler og utdanningstilbud. Lisbeth Mikaelsson viser at misjonens kvinnefrigjøringsprogram er tematisert i kvinnelige misjonæres selvbiografier.

I forskningen på de lokale kvinnene på misjonsfeltet har en også vært opptatt av den kvinnefrigjørende siden ved misjonsarbeidet. Bidragsyterne til denne typen forskningsarbeid er hovedsakelig kvinner som har vært misjonærer og jobbet med kvinnerelaterte misjonsprosjekter. Fra nyere tid har Ella Marie Føllesøe skrevet artikler om bønnekvinnebevegelsen i Sør-Afrika (1981), Kirsten Brannsether om kvinnenes religiøse stilling i Nord-Kamerun (1986) og Reidun Kyllingstad om santalkvinnene og Martha Maria skolene (1995).

Føllesøe konkluderer i sin artikkel med at evangeliet har gjort zulu-kvinnene til ledere og ansvarshavende i kirkens liv i et ellers mannsdominert samfunn. Den samme frigjørende virkning mener Kyllingstad at Martha Maria skolene har hatt på santalkvinnene. Hun hevder at skolene har gitt større likhet mellom kvinner og menn i muligheter til opplæring og innsikt. Kyllingstad har sett på opplæring av kvinner og hvilke resultater dette arbeidet har gitt i lokalmehighetene. Dessuten har hun med en drøfting av kvinnens stilling i santalsamfunnet og tar opp spørsmålet om i hvilken grad denne endrer seg for de som blir kristne. Artikkelen belyser flere sider ved kvinnens stilling; hennes tradisjonelle stilling i santalkulturen, de britiske koloniherrers syn på kvinnelige landsbyledere, pionermisjonærene Skrefsrud og Børresens intensjoner med jenteskole og de åndelige og sosiale resultatene av skolearbeidet for jentene. Interessant er det at Kyllingstad stiller spørsmål som innenfor misjonshistorien er kontroversielle. Hun berører misjonærenes kvinnesyn og lokalkulturens positive bidrag til et likeverdig fellesskap mellom kvinner og menn.

I likhet med Kyllingstad reiser Kirsten Brannsether flere kritiske spørsmål. Når hun skal beskrive de religiøse forholdene for kvinner i landsdelen hvor hun jobbet som misjonær, skriver hun ikke bare kritisk om islam og tradisjonell tro, slik som det vanligvis gjøres, men også om konverteringen til kristendommen. Hovedankepunktet er at kvinnene ikke har individuell frihet til å velge religiøs overbevisning. Et forhold som ikke ofte diskuteres, men som Brannsether framholder, er at misjonærene som startet arbeidet i kirken hadde et kvinnesyn som ut fra dagens oppfatning ikke har bidratt positivt til hennes stilling i kirken.

På tross av at misjonærene var mer vidsynte og framsynte enn både kolonistyrer og internasjonal u-hjelp, mener hun at misjonærene var preget av det kvinnesynet som var rådende i kirkebildet her hjemme. Et annet forhold som også gjør denne artikkelen oppsiktsvekkende, er at hun ikke polemiserer mot kvinnebevegelsen i Norge. Hennes anliggende er derimot at norske kvinner ikke må glemme solidariteten med sine medsøstre i u-landene i kvinnekampen.

Innenfor misjonslitteraturen står artiklene til Kyllingstad og Brannsether i en særstilling. Først og fremst fordi det er misjonærer og ikke utenforstående som har et kritisk perspektiv på kjønn og religion, men også fordi de retter blikket mot misjonsorganisasjonenes kvinnesyn og den påvirkning organisasjonene har øvd på kvinnens stilling i de unge kirkene. Både Kyllingstad og Brannsether har med sine beskrivelser av forholdet mellom kvinner og misjon gitt nye premisser til norsk misjonsforskning.

Fra en historisk synsvinkel har Hilde Margrethe Voll arbeidet med de første kvinnelige misjonærene på Madagaskar og deres virkefelt. Voll gir en analyse av pikeasylet Antsahamanitra på Madagaskar som kvinnesak. Ingvild Osberg har også arbeidet med dette pikeasylet. I sin oppgave fra 1988 i kirkehistorie ved Det teologiske fakultet, har hun sett på asyllets drift fra 1872-1912. Historien er ikke analysert ut fra et kvinnefrigjøringsperspektiv.

Historieseksjonen ved Universitetet i Tromsø hadde i begynnelsen av 1990-tallet et prosjekt om norsk misjon i Etiopia hvor fire kvinnelige hovedfagsstudenter tok for seg ulike sider ved Norsk Luthersk Misjonssamband sitt arbeid i Etiopia 1948-91. To av studentene har på bakgrunn av hovedoppgavene publisert hver sin artikkel om et kvinnere-latert tema. Unni Krogh har skrevet artikkelen: *Evangeliet - en frigjør-ende kraft for Sør-Etiopias kvinner* og Marianne A. Olsen: *Kvinner i Misjonssambandet: Innflytelse på et misjonsfelt*. Arbeidene er basert på skriftlige kilder og intervjuer med tidligere og nåværende norske misjonærer, foruten historisk og antropologisk litteratur. I motsetning til dem som har skrevet hovedoppgaver om misjonskvinneforeningsbevegelsen, har kvinnene ved Historieseksjonen i Tromsø ingen tilknytning til misjonen.

Unni Kroghs artikkel har et beskrivende siktemål hvor hun formidler misjonærenes oppfatninger av den etiopiske kvinnens sosiale og religiøse situasjon før og etter møtet med kristendommen. Hun analyserer hvordan Misjonssambandets kvinnesyn virker inn på oppbyggingen av de lokale menighetene og misjonsstasjonen. Hun spør om misjonærene er av den oppfatning at det kvinneverdede arbeidet og Misjonssambandets arbeid generelt har virket kvinnefrigjørende. Til

dette spørsmålet svarer misjonærene ja, men Krogh mener at dette er et betinget ja ved å understreke at Misjonssambandet legger klare begrensninger på en videre utvikling for kvinnenens frigjøring. I artikkelen er ikke materialet analysert på bakgrunn av feministisk teori eller historiske teoretiske problemstillinger.

Marianne A. Olsen presenterer i sin artikkel ikke bare stoff fra sin egen hovedoppgave, men baserer seg også delvis på arbeidene til sine tidligere medstudenter, Unni Krogh og Vibeke Bruun som begge skrev hovedoppgave innenfor Etiopiaprojektet.

Olsens artikkel er i likhet med Kroghs hovedsakelig beskrivende. Først presenterer hun Norsk Luthersk Misjonssamband og kvinnens historie og stilling i organisasjonen i dag. Dernest ser hun på hennes innflytelse og rolle på feltet. Her griper hun fatt i Sambandets syn på kjernefamilien som samfunnets byggestein og dobbeltheten som har preget den enslige kvinnelige misjonærens arbeidsoppgaver. Når det gjelder de kvinnelige misjonærenes innflytelse synes hun det ser ut som om den er større på misjonsfeltet enn i Norge. Som i Kroghs artikkel drøftes stoffet uten referanse til relevant forskning på området.

Den kvinnelige misjonærbiografien

Fra ytremisjonenes begynnelse har formidling av informasjon fra misjonsmarken og oppbyggelig litteratur om misjonssaken vært en del av arbeidet. De viktigste bidragsyterne har vært misjonærer. I blader og bøker, utgitt på misjonens egne forlag, har de formidlet sine opplevelser og erfaringer fra et, for de fleste nordmenn, eksotisk liv på misjonsmarken. Også de kvinnelige misjonærene har gitt et betydelig tilskudd i form av bøker og artikler. På tross av misjonslitteraturens formidable produksjon, har den fått liten oppmerksomhet utenfor sin definerte målgruppe - misjonsfolket. Den beskjedne interessen for denne religiøse prosaen fra folk utenfor misjonsmiljøet, må være den viktigste grunnen til at fokuset ikke har blitt rettet mot dette kulturområdet når norsk kulturhistorie har blitt skrevet. Arbeidet til religionsviteren Lisbeth Mikaelsson ved Universitetet i Bergen er i denne sammenheng banebrytende.

Mikaelsson har studert den omfangsrike litteraturen skrevet av misjonærer om deres misjonsgjerning. Hun har sett på publiserte livskildringer (erindringer, memoarer og selvbiografier) av kvinnelige misjonærer. Kvinnene representerer ulike misjonsorganisasjoner og kirkesamfunn, med en overvekt fra Det Norske Misjonsselskap.

Mikaelssons produksjon av analyser av de kvinnelige misjonærenes skrevne liv er stor. Gjennom en tiårsperiode har hun jobbet med problemstillinger som relaterer seg til kvinnenens selvforståelse slik den

kommer til uttrykk i livsskildringene. Fra innfallsvinklene: den lydige og normbundete kvinnelige misjonæren, hennes åndelige selvbevissthet og forståelse av hedningenes kvinneundertrykkelse, har hun beskrevet hvordan identitet og kjønn konstrueres i tekstene. Hun har også sett på hvordan forfatterens framstilling av seg selv har et forkynnende siktemål. Livsskildringen er analysert på bakgrunn av den misjonsinstitusjonen hun representerer og de normene for tekstproduksjon som er utviklet innen det litterære kretsløpet disse tekstene tilhører. Arbeidet har resultert i mange artikler i Norge og Sverige. Kvinneforskningsinstitusjonene i Bergen og Trondheim, samt Norges forskningsråds *Nytt om kvinneforskning* har stått for de fleste av utgivelsene.

Selv om Lisbeth Mikaelssons arbeid står i en særstilling, har også andre fattet interesse for fortellingene fra misjonsmarken. I 1993 arrangerte Hå kommune på Jæren en konferanse om misjon og litteratur hvor tanken var å presentere: 1. Misjon i norsk litteratur. 2. Den spesielle misjonslitteraturen. 3. Misjon i mottakerlandenes kultur. Ingen av konferansedeltakerne valgte et kjønnsperspektiv på arbeidet sitt.

Litteraturviteren Åse Hiorth Lervik fra Universitetet i Tromsø har skrevet en artikkel om Bolette Gjørs fortellinger. Artikkelen er et innlegg i den litteraturhistoriske debatten om kvinnelitteratur og litteraturhistoriske perioder. Hiorth Lervik har valgt ut to kvinnelige forfattere fra århundreskiftet, med den hensikt å nyansere og problematisere forholdet mellom de kvinnelige forfatterne og litteraturhistoriens perioder. Bolette Gjør og Alvilde Prydz mener Hiorth Lervik er tilstrekkelig forskjellige til at de også kan gi et lite inntrykk av variasjonene innenfor norsk kvinnelitteratur i 1880- og 1890 årene. Hun leser Bolette Gjørs arbeid som et eksempel på hvordan kvinneidealet moderniseres også blant dem vi vanligvis regner som konservative. I sin analyse av boka: *Anna Helsing. Billeder fra Vækkelsestiden i Femtiaarene* (1884) kommenterer Hiorth Lervik at kvinnene gjennom vekkelser har fått en ny norm i sitt liv som gir dem rett til å sette fellesskapet med de vakte høyere enn forpliktelsene i familien. Et annet interessant moment ved denne boka til Bolette Gjør mener Hiorth Lervik er at vekkelser gir kvinnen yrkesmuligheter.

Den andre boka til Bolette Gjør, romanen *Prestefruen* (1891), mener Hiorth Lervik også har en kjønnsemansipatorisk dimensjon. Den kvinnelige hovedpersonen må frigjøre seg åndelig fra sin mann for å få et direkte gudsforhold og selv ta ansvar for sin sjel. Lervik mener det er nærliggende å lese *Prestefruen* som et skjønnlitterært innlegg i tidens ekteskapsdebatt. Bolette Gjørs krav om en mer selvstendig og ansvarlig stilling for kvinner, karakteriserer hun som alt annet enn reaksjonært på slutten av 1800-tallet.

Rollen som misjonærkone

Sigrun Møgedal har skrevet flere artikler om misjonsrelaterte temaer, hovedsakelig i tidsskriftet for kristne leger *Inter Medicos*. Så vidt jeg kan se, er hun den første som har skrevet om misjonærkonen i norsk misjonsammenheng. Hun fokuserer i en artikkel fra 1977 på misjonærkone og de problemene det medfører å være utsendt uten definerte arbeidsoppgaver. Artikkelen er basert på egne erfaringer, først som misjonærkone og siden som misjonslege. Møgedal beskriver frustrasjoner og problemer som følge av den uavklarte statusen til misjonærkonen, de ulike forventningene de blir møtt med og hvordan disse kvinnene har utformet misjonærrollen på ulike måter alt etter hvilke forhold de har virket under. Hennes synspunkter er basert på at den trygge forankringen er borte, og at mange ting må prøves ut på nytt. Selv om forholdene er i forandring og nye muligheter har åpnet seg for kvinnene, vil hun ikke gå lengre enn å mene at av de to utsendte må én være hovedarbeidstaker. Det er også viktig for henne å markere misjon som en motkulturbevegelse, som tar avstand fra tidsriktige oppfatninger. Moderne verdier som selvutfoldelse og selvrealisering for kvinnen polemiserer hun imot, og setter det opp som motsetninger til tjenesten for vår neste.

Hilde Margrethe Voll har i sitt arbeide vært inne på at det finnes svært lite stoff om misjonærhustruens oppgaver og status i misjonshistorien. Gunvor Lande har tatt mål av seg for å gjøre noe med dette, ikke ut fra et historisk perspektiv, men som et sosialt og kulturelt nåtidsforhold. I én rapport og to artikler fra henholdsvis 1979 og 1985 har hun studert misjonærkonen, slik hun framstår i Japan. Formålet med arbeidet har vært å undersøke hennes situasjon og hvorfor den har blitt som den er, for i neste omgang å danne grunnlag for ny gjennomtenkning og nye ordninger. Arbeidet er blitt til på grunnlag av et stipend som Egede Instituttet lyste ut omkring emnet: Nordiske kvinners misjonsinnsats.

Lande bygger på muntlige intervjuer og postale spørreskjemaer fra 1977-78. I rapporten redegjør hun for kvinnenes bakgrunn, livsfase, tanker om kallet, strukturelle rammeforhold på misjonsfeltet og oppfatninger av japanske kulturelle forhold. Analysen av kvinnenes misjonsstatus utgjør en stor del av arbeidet. Hun ser bl.a. på behovslønnsprinsippet, visumstatus og arbeidsoppgaver, og hvilket kvinnesyn disse vilkårene reflekterer. Hun har funnet at grunnlaget for kvinnens stilling er tanken om familien som en enhet og mannen som representant for denne enheten. I dette patriarkalske systemet hevder Lande at misjonærkonen blir ganske usynlig. Teologisk blir hennes forsvinning understreket av tanken om offer og forsoning. Misjonærkonenes uklare sta-

tus byr på mange problemer. Statusen er ikke gjennomtenkt, og misjonsledelsen har få retningslinjer og klare regler til å takle hennes situasjon. Når problemer oppstår, er hun avhengig av organisasjonens interesse og velvilje. I rapporten konkluderer Lande med at de norske lutherske misjonene knapt kan tale om noen ny misjonsteologi, og at det er ingen endring i misjonærkonens stilling. Den generelle samfunnsutviklingen og kvinnens nye stilling i samfunnet har ikke virket inn på misjonen og kvinnens stilling i de norske lutherske misjonsorganisasjonene.

Hun karakteriserer selv arbeidet sitt som en informasjonsoppgave. Både rapporten og artiklene mangler en redegjørelse eller drøftelse av hvilket perspektiv hun vil utforske og analysere misjonærkonen i Japan under. Men valget av et sosiologisk begrepsapparat, som status, kulturelle verdier, rolleforventninger og kvinneideal gjør det nærliggende å karakterisere det som en slags sosiologisk analyse.

Også en student ved Misjonshøgskolen og en tidligere misjonær har tatt opp misjonærkonens status. Janne Irene Eide har problematisert forholdet for den gifte kvinnelige misjonæren i NMS i dag. I semesteroppgaven *Den gifte kvinnelige misjonæren si rolleoppfatning, med hovedvekt på perioden 1975-86*, reiser hun spørsmålet om bare formalitetene har endret seg, mens i praksis er den gifte kvinnelige misjonæren den samme som før.

De første kvinnelige misjonærene

Det finnes ikke noen omfattende studier i Norge av den enslige kvinnelige misjonæren i nyere tid. Jeg har bare funnet én studentoppgave som har studert de kvinnelige misjonærene som reiser ut med eget kall og med definerte arbeidsoppgaver. Trond Morlanstø skrev i 1995 en spesialoppgave i teologi om tjenestestrukturens praktisering i forhold til fem kvinnelige misjonærer på Madagaskar etter andre verdenskrig.

Lisbeth Mikaelsson har gjennom sine studier av kvinnelige misjonærers livsskildringer kommet inn på biografienes mange tauser felt og ubesvarte spørsmål. Interessante forskningsområder er: hva slags arbeid utfører kvinnene på misjonsfeltet, hvilken rolle spiller de på misjonsstasjonen og hvordan plasserer de seg i misjonshierarkiet på stasjonen. Hanna Mellemsether har skrevet hovedoppgave i historie om livet til afrikamisjonæren Martha Sannes. De samme spørsmålene som er nødvendige å stille til en misjonær fra 1990-tallet, har hun jobbet med i studiet av Martha Sannes som virket ved århundreskiftet.

Grunnen til at Mellemsether har fattet interesse for akkurat denne kvinnen, var hennes unike posisjon som selvstendig misjonær. Hun valgte det minst etablerte og mest risikofylte misjonsprosjektet. Som

første kvinne reiste hun ut for «Den frie Østafrikanske Misjon (DFØM)». Kvinnene i denne organisasjonen var ansatt som misjonærer på lik linje med menn. Med utgangspunkt i Martha Sannes undersøker Mellemsether hva slags arbeid kvinnene utførte på misjonsfeltet, hvilken rolle de spilte på misjonsstasjonen og hvordan de plasserte seg i et misjonshierarki på misjonsstasjonen og i misjonsorganisasjonen. Hun har gitt en kulturhistorisk analyse med vekt på symbolteori hvor religion studeres som en kulturell uttrykksform og et symbolspråk. I likhet med Mikaelsson arbeider også Mellemsether på grunnlag av biografisk materiale. Et annet likhetspunkt med Mikaelsson er interessen for kvinnelighet og mulige måter å konstruere det på. Mellemsether analyser den selvstendige kvinnerollen Martha Sannes skapte i skjæringspunktet mellom tradisjon og modernitet.

Som de fleste av studentoppgavene som har tatt for seg kvinners misjonsengasjement i historisk perspektiv, har Mellemsether også hatt som et mål med arbeidet å supplere norsk misjonshistorie ved å fokusere på kvinnelige misjonærer. Det som gjør denne hovedoppgaven spesielt interessant, er den gode og brede dialogen hun er i med moderne historie- og samfunnsforskning. Med sin faglige bakgrunn i sosialantropologi, er hun i stand til å trekke veksel på det sosialantropologiske begrepsapparatet. Oppgaven er publisert i 1995 i Skriftserien til Senter for kvinneforskning ved Universitetet i Trondheim.

Historiemiljøet ved Universitetet i Trondheim (NTNU) har også frambrakt en annen hovedoppgave i historie om kvinnelige misjonærer i Afrika på begynnelsen av dette århundre. Denne oppgaven av Rannveig Naustvoll fra 1998 har ikke vært mulig for meg å se på, da den har vært utlånt fra universitetsbiblioteket med lang venteliste.

Marit Skaar Skogesal har også vært opptatt av de første enslige kvinnelige misjonærene, og hva som fikk dem til å reise ut. I en spesialavhandling i teologi peker hun på samfunnsendringen og fremveksten av organisasjonssamfunnet i Norge. Hun belyser den sosiale og religiøse bakgrunnen til 70 enslige kvinnelige misjonærer som reiste ut mellom 1870 og 1910 for å finne ut om misjonen ga kvinnene en mulighet til deltakelse i yrkes- og samfunnsliv, til å få en utdanning og å få bruke sine evner og ressurser. Hun peker bl. a. på at vekkelsesbevegelsen, som var viktig for misjonsengasjementet, skapte et individualistisk kristenliv, med stor selvbevissthet og frimodighet for kvinnene. Storparten av de 70 kvinnene hadde utdanning og kom fra relativt velstående familier i høyere sosiale lag av samfunnet.

Teologiske analyser av kvinnens oppgaver i misjonen

Kvinner og forkynnelse har vært et stridstema i misjonsorganisasjonene. Spørsmålet er mange ganger blitt aktualisert med utsendelse av kvin-

nelige misjonærer. Den teologiske diskusjonen har dreid seg om kvinnes rettmessige plass i misjonsarbeidet. Den største misjonsorganisasjonen i Norge, Norsk Luthersk Misjonssamband er av den teologiske oppfatning at kvinner ikke skal ha læreansvar.

Marit Slettum er så vidt jeg vet den eneste kvinnen som i et forskningsarbeid har argumentert teologisk for at organisasjonen må gi kvinnen fulle rettigheter på lik linje med mannen. Bortsett fra henne har dette teologiske spørsmålet engasjert mange menn.

Marit Slettum viser i sin oppgave i teologi, og i en artikkel fra 1985, at det er stor grad av enighet i Misjonssambandet i synet på kirken/forsamlingen og skaperordningen. Både tilhengere og motstandere av kvinners valgbarhet til generalforsamlingen baserer sin argumentasjon på det samme grunnleggende synet på kirken og på skaperordningen. Uenigheten er derimot stor når det gjelder appliseringen av prinsippene. I spørsmålet om kvinners valgbarhet til generalforsamling har generalforsamlingens karakter stått sentralt. Det springende punktet har vært om dette beslutningsorganet skal forstås som eldste- eller menighetsforsamling. Defineringsen av generalforsamlingen får konsekvenser for kvinners rett til å møte som deputert. Slettum går inn på de enkelte paulinske perikoper, - 1 Tim 2,12ff; 1 Kor 11,3ff; 1 Kor 14,33ff som er lagt til grunn for de forskjellige anskuelsene. Tre faktorer mener hun i særlig grad har bidratt til å gjøre spørsmålet om organisasjonsstrukturen i Sambandet vanskelig: 1) tradisjonsselementet (kursen som fellesskapet markerte på begynnelsen av dette århundre), 2) den uttrykte troskapen mot Skriften, og 3) kvinnesynet. Slettum hevder at organisasjonen i praksis har et positivt kvinnesyn, noe som hun mener alle kvinnelige misjonærer, forkynnere, lærere, foreningsledere osv. er et levende bevis på, og stiller dermed spørsmålet om ikke disse funksjonene er et åpenbart brudd på et eventuelt underordningsprinsipp.

Artikkelmaterialet som argumenterer for tjenstedifferensiering mellom menn og kvinner, er stort. Jeg skal i denne sammenheng bare trekke fram to artikler fra tidsskriftet *Fast grunn* fra 1990. Her diskuterer Olav Hagesæther og Sverre Bøe kvinners tjeneste i kirke og hjem i forbindelse med NMS sitt vedtak fra 1989 om å tilsette kvinnelige prester. Begge artiklene er ment å være svar på kvinnepresttilhengernes argumentasjon. Utgangspunktet for Sverre Bøes bidrag er å holde saken varm for å motvirke at folk glir bort fra en konservativ og bibelsk betraktningssmåte og over i mer tidsriktige synspunkter. Bidragsyterne diskuterer nådegavene, det allmenne prestedømme, underordning, hyrde- og læreembetet, og de konkluderer med at kvinner og menn ikke er likestilte, men har forskjellige oppgaver i et felles forvalteransvar. Kvinner skal ikke lære i menighetsammenheng eller inneha et lærerembete i kirken.

En annen mann fra en annen misjonsorganisasjon har også beskjeftiget seg med kvinners tjeneste, men da ut fra en historisk synsvinkel. På bakgrunn av NMS sitt vedtak om å åpne for bruk av kvinnelige prester, gir Tor B. Jørgensen i 1991 en gjennomgang av hvordan man tidligere i NMSs historie har håndtert det han kaller «kvinnesaken» og kvinnelige predikanter. Han trekker fram diskusjonen om kvinneforeningene, utdannelse av kvinner, kvinnenes stemmerett, oppgjøret med Th. Dahle og Sigmund Odland og ser dette i lys av ulike tiders oppfatninger av kvinnens stilling. Han viser at forståelsen av hva de aktuelle skriftstedene uttaler seg om stadig har forandret karakter. Han beskriver det som en kamp mellom de som kjempet med og mot tidsånden. Han ser to forskningsmessige utfordringer framover; å belyse hva de aktuelle skriftstedene har å si ut fra sine forutsetninger og å jobbe videre med tidsåndens betydning innenfor dette problemområdet.

Konklusjon

Skal jeg kort sammenfatte problemstillingene fra det foreliggende forskningsarbeidet, har et sentralt spørsmål vært på hvilken måte og i hvilken grad misjonskvinnebevegelsen har vært emansipatorisk. Analysene av kvinners misjonsengasjement i eldre tid har vist at misjons-saken ga kvinner en dobbelt rolle. På den ene siden betydde misjonsengasjementet mye for norske misjonskvinner emansipasjon. På den annen side framsto de og oppførte seg stort sett som lydige og ydmyke, både i forhold til misjonsorganisasjonenes ideologi og de rådende forhold på misjonsmarken. Forskning på kvinnelige misjonærer og misjonærkoner fra nyere tid gir en god illustrasjon på at kvinners underordning fortsatt er et aktuelt spørsmål, ikke minst i praksis. Den kvinnelige misjonærkonen befinner seg i en situasjon hvor hun står i spenningen mellom stilltiende innordning eller å reise krav om tilpasninger etter hennes behov.

Selv om forskningen på kvinner og misjon ikke har vært stor i Norge, kan vi likevel si at det finnes flere innfallsvinkler til området. Mye kvinneverelatert forskning på misjonshistorien kan karakteriseres som synliggjøringsarbeid. De kvinnelige misjonærenes omfattende og betydningsfulle innsats står ikke i forhold til oppmerksomheten de har fått i den offisielle historien. De foreliggende forskningsarbeidene på kvinnen i norsk misjonshistorie, har i all hovedsak dreid seg om kvinner i NMS. Kvinnens virksomhet, erfaringer og stilling i de andre misjonsorganisasjonenes historie vet vi fortsatt lite om.

Gjennomgangen av forskningsarbeidet på feltet kvinner og misjon har vist at det stort sett er kvinner som har fattet interesse for denne siden ved norsk misjon. De historiske, litterære og sosiologiske analy-

sene er med få unntak skrevet av kvinner. På det teologiske området er tendensen motsatt. Her er det menn som har konsentrert seg om å teologisk begrunne eller avvise kvinners rett til å forkynne og lære.

Ser vi bort i fra interessen blant teologistudentene for kvinner og misjon, er det de ikke-teologiske miljøene som har arbeidet mest med temaområdet. Det som er gjort, er gjort utenfor teologiske høyskoler og misjonens forsknings- og utdanningsinstitusjoner. Det er kvinneforskningsmiljøet som har fattet den største interessen. Både i Bergen, Trondheim og Tromsø har det vært forsket på temaet i samarbeid med Senter for kvinneforskning. Også de historiske miljøene i Tromsø og Trondheim har vært opptatt av området. Her står Historieseksjonen ved Universitetet i Tromsø i en særstilling med sitt forskningsprogram om Misjonssambandet og Etiopia.

De teologiske institusjonene har ikke greid å ivareta og stimulere de kvinnelige studentene, og andre interesserte som har jobbet med problematikken, til aktiv forskning over hovedfagsnivå. Først i 1998 ble en teolog innenfor området kvinner og misjon tildelt stipend til doktorgraden fra Norges forskningsråd. Verken Misjonshøgskolen, som kan tilby gode rammebetingelser, eller Det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo, som har hatt kvinneforskning som et satsningsområde, har greid å bringe fram noe forskningsarbeid over hovedfagsnivå på området.

Man kan spørre hva som er grunnen til at misjonsforskningsmiljøet ikke har fattet noen større interesse for kvinners virksomhet, erfaringer og teologiske refleksjoner fra misjonsarbeidet. At de ansatte som driver med forskning ved misjonsskolene ikke har vært opptatt av kvinnen i norsk misjon, sett ut fra en kulturhistorisk synsvinkel, kan muligens forklares med de sterke skillelinjene i den norske religiøse kulturen mellom dem som forstår religion mer som kultur og kunnskap og de som først og fremst ser på det som et spørsmål om personlig overbevisning. Misjonsmiljøets sterke forankring i vekkelses- og lekmanns-tradisjonen kan ha ført med seg en interesse først og fremst for misjonens mål og mening, og ikke vært så opptatt av å forske på de kulturelle og sosiale sidene ved misjonsarbeidet, som berører norske kvinners virkelighet eller de lokale kvinnene på misjonsfeltet.

Det som er blitt drevet av personer innenfor misjonsmiljøet av forskning med et kvinneperspektiv, spesielt det som er forfattet av misjonærene selv, bærer preg av tette bånd til misjonssaken. Lisbeth Mikaelssons karakterisering av tabuområder i misjonslitteraturen kan overføres til misjonsforskningens behandling av kjønn. Det er ikke vanlig å diskutere eller reflektere over kvinnelighet og mannlighet, seksualitet og kjønnenes ulike oppgaver i misjon og samfunn. For de av misjonæ-

rene som har drevet forskning, synes det vanskelig å gå langt i kritikken av et område som er nært knyttet til ens arbeid og som har vært og er for mange fortsatt ens arbeidsplass. At det i tillegg har etablert seg en kultur i misjonen hvor problemer og skuffelser er ikke-tema, gjør det desto vanskeligere for de som står midt oppe i misjonsarbeidet å gripe fatt i konfliktområdene som går på kjønn. I behandlingen av kjønnsrelasjonene og organisasjonens kjønnshierarki ligger det et stort potensiale for konflikt. De tette båndene til misjonssaken kan være grunnen til at en nærmer seg behandlingen av kjønn med forsiktighet eller går helt utenom det i forskningsarbeidene sine.

Møte med fremmede folkeslag har gitt misjonærene inspirasjon til å studere deres kulturer. Norske misjonærer har skrevet om land og folk ut fra interesse og kjærlighet. I de to siste tiårene har misjonærene vært opptatt av sosialantropologisk forskning og nyere historieskriving fra misjonslandene. Hva som har rørt seg på nordisk eller internasjonalt plan av forskning på kvinner og misjon reflekteres ikke i misjonærenes og teologistudentenes forskningsarbeid. Den svenske satsningen på historisk kvinneforskning kan gi ny vind til forskning på norsk misjonshistorie. I 1995 startet et komparativt studie, med støtte fra Forskningsrådsnämnden, om kvinnelige pionerer i svensk vekkelse- og misjonshistorie. Prosjektet drives fra Universitetet i Uppsala og har den betegnende tittel *Den paradoksale befrielse*. Impulsene fra dette arbeidet kan gi nye aspekter til forskningen på misjonskvinnebevegelsen i Norge og kanskje også endre bildet av kvinnebevegelsen i Norden ved århundreskiftet.

Skal man belyse kvinnens misjonsinnsats både historisk, sosialt og teologisk, vil en naturlig innfallsvinkel være å se på vekkelses- og lekmannshistorien og fremveksten av kvinneyrkene: lærer, diakonisse og sykepleier. Skjæringspunktene mellom kvinnens misjonsinnsats og disse yrkenes historie er mange. Her er det muligheter for å finne flere forklaringsvariabler til kvinnens sentrale stilling i misjonshistorien.

Retter vi blikket mot misjonsfeltene og de lokale kvinnene, vil det være interessant å se på fruktene av det kvinnefrigjørende arbeidet på misjonsmarken. Nå som NMS ansetter kvinnelige prester, kan vi vente oss at kvinnelige misjonsprester kommer på banen og formidler sine teologiske refleksjoner fra misjonsarbeidet. Kanskje vi også kan håpe på at de åpner opp for en teologi nedenfra? Hva med de tusenvis av bibelkvinner i de nasjonale kirkene, for ikke å snakke om kvinnelige pastorer og prester i de unge kirkene? Til nå har de ikke fått noen stemme i det teologiske koret fra sør. Kan hende de kvinnelige misjonsprestene åpner noen dører for dem så deres røst også kan nå fram til kirken i vest.

Litteraturliste

- Bare misjonærkone? Hvordan 12 misjonærkoner opplever sin hverdag.* Lunde: Oslo, 1979.
- Bowie, Fiona, Deborah Kirkwood & Shirley Ardener (ed.) *Women and Missions: Past and Present. Anthropological and Historical Perceptions.* Oxford: Berg, 1993.
- Brannsether, Kirsten. «Kvinnens religiøse stilling i Nord-Kamerun.» *Norsk tidsskrift for misjon* 1986, pp. 84-93.
- Bruun, Vibeke. *Norsk Luthersk Misjonssamband i Etiopia 1948-1971 - Etablering og strategi.* Tromsø: Universitetet i Tromsø 1995. Upublisert hovedoppgave i historie.
- Bøe, Sverre. «Noen ord til debatten om kvinners tjeneste i menigheten.» *Fast grunn* nr. 4 1990, pp. 197-201.
- Eide, Janne Irene. *Den gifte kvinnelige misjonæren si rolleoppfatning, med hovedvekt på perioden 1975-86.* Stavanger: Misjonshøgskolen 1994. (Upublisert oppgave i teologi.)
- Follesøe, Ella-Marie. «Bønnekvinnbevegelsen» i Den Evangelisk Lutherske Kirke i Sør-Afrika. *Norsk tidsskrift for misjon* 1981, pp. 235-239.
- Fossåskaret, Erik. «Mellom Heidningland og Ferieland - kvinnerøynelser i misjonslag og venninnetag» i *Folk i Ryfylke* 1994, pp. 91-98. Sand: Ryfylkemuseet.
- Gunner, Gunilla & Karin Sarja. «Den paradoxala befrielsen.» *Svensk Missionstidsskrift* årg. 84 nr. 1 1996, pp. 35-47.
- Hagesæther, Olav. «Kvinnen i kirke og hjem» *Fast grunn* nr.3 1990, pp. 184-198.
- Haraldsen, Torunn (red.). *Kvinner med kall til å tjene.* Etterord av Bjørn Brudeli. Oslo: Lunde 1997.
- Jørgensen, Tor Berger. «Kvinnelige prester. Noen misjonshistoriske perspektiver.» *Norsk tidsskrift for misjon* nr. 1 1991, pp. 1-17.
- Kan leoparder temmes?* Ein konferanse om litteratur og misjon. Hå gamle prestegard 18.-19. mars 1993. Konferanserapport. Hå: Kulturetaten i Hå.
- Kartveit, Magnar. «Forskning ved Misjonshøgskolen i meir enn 100 år» i *Forskning i Rogaland: Status og veivalg*, pp. 1-5. Stavanger: Høgskolesenteret i Rogaland 1991.
- Krogh, Unni. «*Bilder av Etiopia*». *Norske misjonærer i Sør Etiopia 1948-74.* Tromsø: Universitetet i Tromsø 1995. (Upublisert hovedoppgave i historie)
- Krogh, Unni. «Evangeliet - en frigjørende kraft for Etiopias kvinner?» *Historie* årg. 6 nr.3 1996, pp. 34-40.
- Kyllingstad, Reidun. «Mer kostbart enn perler. Santalkvinnene og Martha Maria skolen.» *Norsk tidsskrift for misjon* nr. 4 1995, pp. 197-208.
- Lande, Gunvor. *Den norske misjonærkona i Japan.* Rapport. Oslo: Egede Instituttet 1979.
- Lande, Gunvor. «Den norske misjonærkona i Japan. Ei intervju-undersøking og ein rapport.» *Norsk tidsskrift for misjon* nr. 1-2 1985, pp. 29-34 og 61-74.
- Lervik, Åse Hiorth. «Mellom romantikk og realisme. Om Alvilde Prydz og Bolette Gjør og noen til» i Åse Hiorth Lervik (red.) *Den lange veien til Parnasset. Artikler om kvinnene, skriften og det litterære system*, pp. 57-69. Tromsø: Universitetet i Tromsø 1991. (Alberte. Skriftserie om kvinneforskning nr.1/91).
- Mellemsether, Hanna. *Kvinne i to verdener. En kulturhistorisk analyse av afrikamisjonæren Martha Sannes liv i perioden 1884-1901.* Trondheim: Senter for kvinneforskning. Universitetet i Trondheim - AVH 1995. (Skriftserie 1/95 Rapport).
- Mikaëlsson, Lisbeth. «Evangeliets lys og hedenskapets mørke. Kultur møter til oppbygging i norske misjonærers livsskildringer.» *Chaos* nr.10 1988.
- Mikaëlsson, Lisbeth. «Selvportrett og symbol.» *Nytt om kvinneforskning* nr.1 1988 pp. 57-64.

- Mikaelsson, Lisbeth. «Kallet og ledet. Om selvbiografien til diakonisse Margit Løtvedt» i Margaretha Fahlgren & Lisbeth Mikaelsson (red.) *Livet som tekst*, pp. 51-73. Bergen: Senter for humanistisk kvinneforskning, Universitetet i Bergen 1991. (Skriftserie 2/91).
- Mikaelsson, Lisbeth. «Kvinder, kall og skrift belyst ved livsskildringer av kvinnelige misjonærer» i *Kjønnsidentitet. Utvikling og konstruksjon av kjønn*, pp. 167-191. Trondheim: Senter for kvinneforskning, AVH 1992 (Skriftserie 1/92).
- Mikaelsson, Lisbeth. «Selvbiografien som forkynningsgenre i eksemplet Annie Skau Berntsen» i Lisbeth Mikaelsson & Idar Stegane (red.) *Leve og skriv. Artikler om lusbistorier*, pp. 45-77. Bergen: Senter for humanistisk kvinneforskning, Universitetet i Bergen 1992. (Skriftserie 4/92).
- Morlanstø, Trond. *Kvinneleg prest i praksis? Ei undersøking av nokre kvinnelege misjonærer på Madagaskar*. Oslo: Menighetsfakultet 1995. (Upublisert oppgave i teologi).
- Mydland, Lena Lajord. *Med kall til å tjene. Om kvinners misjonsengasjement og -motivasjon i NMS' hjemmearbeid, hovedsakelig belyst ut fra studier av Missionslæsning for Kvindeforeninger 1884-1904*. Stavanger: Misjonshøgskolen 1990. (Upublisert oppgave i teologi).
- Møgedal, Sigrun. «Husmor og yrkeskvinne på misjonsmarken.» *Inter Medicos* 20. årg. 1977 nr. 4, pp. 129-133.
- Naustvoll, Rannveig. *Kvinner i misjonen: Kvinneliv og hverdagsliv på de norske misjonsstasjonene i Natal og Zululand 1900-1925*. Trondheim: Norges teknisk naturvitenskapelige universitet 1998. (Upublisert hovedoppgave i historie).
- Neill, Stephen. *Misjon i 2000 år*. Med tillegg av Olav Guttorm Myklebust & Odd Kvaal Pedersen. Stavanger: Nomi 1972. (Engelsk utgave 1964).
- Norseth, Kristin. «...at sette seg imod vilde være som at stoppe Elven.» Tidsbegrenset hovedoppgave over oppgitt emne i kristendomskunnskap. Oslo: Menighetsfakultet 1997. (Upublisert hovedoppgave i kristendomskunnskap).
- Olsen, Marianne A. «*Etiopia skal i hast utrekke sine hender til Gud*» (Salme 68,32) - *En analyse av mottakeligheten for norske misjonæres kristne budskap og utviklingsarbeid blant sidamo- og boranafolket*. Tromsø: Universitetet i Tromsø 1995. (Upublisert hovedoppgave i historie).
- Olsen, Marianne A. «Til Afrika for å frelse hedninger: Norske misjonæres strategi i Sør-Etiopia.» *Historie* årg. 6 nr. 3 1996, pp. 20-26.
- Olsen, Marianne A. «Kvinner i Misjonssambandet: Innflytelse på et misjonsfelt.» *Kvinneforskermaraton V*, pp. 71-79. Senter for kvinneforskning og kvinner i forskning. Tromsø: Universitetet i Tromsø 1997.
- Omland, Trygve. «Kulturpris til kvinneforeninger etter 150 års jubileum.» *Fast grunn* nr. 2 1991, pp. 98-102.
- Osberg, Ingvild. *Pikeasylet på Antsabamanitra, Antananarivo 1872-1912*. Oslo: Universitetet i Oslo 1988. (Upublisert oppgave i teologi)
- Predelli, Line Nyhagen. «Emansipasjon av kvinner hjemme og ute: Misjonsfeminisme og dens mottakelse blant misjonsbevegelse og kvinnebevegelse.» *Nytt om kvinneforskning*. nr. 3-4 1998, pp. 37-51.
- Skogesal, Marit Skaar. *Enslige kvinnelige misjonærer i Det Norske Misjonsselskap 1870-1910*. Oslo: Menighetsfakultet 1991. (Upublisert oppgave i teologi).
- Slettum, Marit. «Kvinner valgbarhet til generalforsamlingen i Norsk Luthersk Misjonssamband. Analyse og vurdering.» *Ung teologi* 18. årg. 1985 nr. 1, pp. 37-54.
- Sundby, Jorunn (red.). *Kvinner tar ansvar. Kvinner og misjon*. Oslo: IKO-forlaget 1987.

- Tjelle, Kristin Fjelde. *«Kvinder hjælper kvinder». Misjonskvinneforeningsbevegelsen i Norge 1860-1910*. Oslo: Universitetet i Oslo 1990. (Upublisert hovedoppgave i historie).
- Voll, Hilde Margrethe. *Fra oppdragelse til forkynnelse. Kvinner i Det Norske Misjonsselskap i Norge og på Madagaskar 1870-1920. Praksis og debatt*. Oslo: Universitetet i Oslo 1977. (Upublisert oppgave i teologi).
- Voll, Hilde Margrethe, Gunvor Lande & Sissel Hodne Steen. *Skjulte lys: Misjon og kvinner*. Oslo: Luther 1985.
- Vollebæk, Ellen S. Aadland. «Fra arbeidsmaur til folkepensjon: Kvinneforeningene som misjonens grunnplan.» *Kontrast* 18. årg. nr. 2 1982, pp. 43-46.

Ida Marie Høeg f. 1965. Cand. philol. 1994. Forsker ved Stiftelsen Kirkeforskning (KIFO) 1995-. Stipend fra Det praktisk-teologiske seminar (UiO) høsten 1997 - vinteren 1998. Adr.: Kantarellen terr. 21, N-1286 Oslo. E-post: ida.marie.hoeg@kifo.no

«The Lord's servant». An examination of recent Norwegian research on women in world mission

The article sets out presenting a survey of the last generation's research on Norwegian women in world mission, focusing on one dissertation, some monographies, books, articles and unpublished material like student papers. The material is systematically presented under five headings: the mission group movement, liberating work among women on the mission field, biographical literature by women missionaries, the role of the missionary wife, the pioneer women missionaries. The survey includes a summary of the main theses and conclusions pointing at still remaining subjects and approaches in the research field.